

5, 7 juni Den Haag, Koninklijk
Conservatorium, Arnold
Schönbergzaal, 20.15 uur

KRO-radio-productie
Kamermuziek van
Rudolf Escher

5 juni Den Haag, Koninklijk
Conservatorium, Arnold
Schönbergzaal, 20.15 uur

- Dieuwke Aalbers *sopraan*
- Charles van Tassel *bariton*
- Rien de Reede *fluit*
- Paul Verhey *fluit*
- Thom Bollen *piano*
- Theo Bruins *piano*

Sonata nr 1, voor piano (1935)
Intrada - largo
Allegro
Adagio
Allegro vivace

Thom Bollen *piano*

Trois poèmes de Tristan Corbière*
(1936, revisie 1947)
Rondel
Petit Mort pour Rire
Do, l'Enfant Do...

- Dieuwke Aalbers *sopraan*
- Thom Bollen *piano*

Lettre du Mexique* (1942)
poème de Tristan Corbière
opus 5

- Charles van Tassel *bariton*
- Thom Bollen *piano*

* Eerste uitvoering

Rudolf Escher 1979 (Dordogne)

Sonata per due Flauti (1944)

opus 8
Tempo di marcia
Moderato
Fuga

Rien de Reede *fluit*
Paul Verhey *fluit*

Arcana (1944)
suite voor piano
opus 9
Preludio
Toccata
Ciaccona
Finale

Theo Bruins *piano*

7 juni Den Haag, Koninklijk
Conservatorium, Arnold
Schönbergzaal, 20.15 uur

Phemios Trio:
Else Krieg *viool en altviool*
Herman Braune *klarinet*
Jan Gruithuyzen *piano*

Rien de Reede *fluit*
Theo Bles *piano*

Sonata per Violino e Pianoforte* (1950)
Allegro
Largo
Allegro moderato

Else Krieg *viool*
Jan Gruithuyzen *piano*

Sonatina per Pianoforte (1951)
opus 20
Allegro assai
Molto tranquillo
Veloce

Theo Bles *piano*

Sonata, voor klarinet (1973)

Molto tranquillo
Vivo
Comodo

Herman Braune *klarinet*

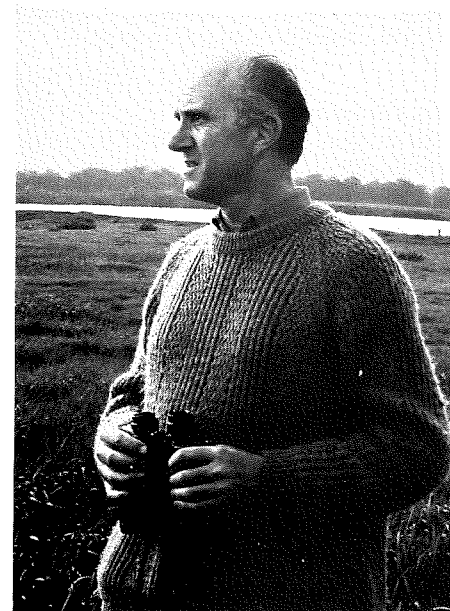
Trio nr 3*, voor klarinet
altviool en piano (1979)
Intrada: allegro lirico
Allegro risoluto
Passaggio
Passacaglia notturna
Passaggio
Comodo

Phemios Trio:
Else Krieg *altviool*
Herman Braune *klarinet*
Jan Gruithuyzen *piano*

Sonata, voor fluit en piano (1976-1979)
Comodo
Lento
In moto ostinato, con violenza

Rien de Reede *fluit*
Theo Bles *piano*

* Eerste uitvoering

Rudolf Escher 1967

Trois poèmes de Tristan Corbière 1845-1875

Rondel

Il fait noir, enfant, voleur d'étincelles!
Il n'est plus de nuits, il n'est plus de jours;
Dors... en attendant venir toutes celles
Qui disaient: Jamais! Qui disaient: Toujours!

Entends-tu leurs pas? Ils ne sont pas lourds:
Oh! les pieds légers! – l'Amour a des ailes...
Il fait noir, enfant, voleur d'étincelles!

Entends-tu leurs voix?... Les caveaux sont sourds.
Dors: il pèse peu, ton faix d'immortelles:
Ils ne viendront pas, tes amis les ours,
Jeter leur pavé sur tes demoiselles:
Il fait noir, enfant, voleur d'étincelles!

Petit mort pour rire

Va vite, léger peigneur de comètes!
Les herbes au vent seront tes cheveux;
De ton oeil béant jailliront les feux
Follets, prisonniers dans les pauvres têtes...

Les fleurs de tombeau qu'on nomme Amourettes
Foissonneront plein ton rire terreux...
Et les myositis, ces fleurs d'oublies...

Ne fais pas le lourd: cercueils de poètes
Pour les croque-morts sont de simples jeux,
Boîtes à violon qui sonnent le creux...
Ils te croiront mort – les bourgeois sont bêtes –
Va vite, léger peigneur de comètes!

Do, l'Enfant Do...

Buona vespre! Dors: Ton bout de cierge,
On l'a posé là, puis on est parti.
Tu n'auras pas peur seul, pauvre petit?...
C'est le chandelier de ton lit d'auberge.

Du fesse-cahier ne crains plus la verge,
Va!... De t'éveiller point n'est si hardi.
Buona sera! Dors: Ton bout de cierge...

Est mort. – Il n'est plus, ici, de concierge:
Seuls, le vent du nord, le vent du midi
Viendront balancer un fil-de-la-Vierge.
Chut! Pour les pieds-plats, ton sol est maudit.
– Buona nocte! Dors: Ton bout de cierge...

Uit: Rondels pour après

Lettre du Mexique

La Vera-Cruz, 10 février

'Vous m'avez confié le petit. – Il est mort.
'Et plus d'un camarade avec, pauvre cher être,
'L'équipage... y en a plus. Il reviendra peut-être
'Quelques-uns de nous. – C'est le sort –

'Rien n'est beau comme ça – Matelot – pour un homme;
'Tout le monde en voudrait à terre – C'est bien sûr.
'Sans le désagrément. Rien que ça: voyez comme
'Déjà l'apprentissage est dur.

'Je pleure en marquant ça, moi, vieux Frère-la-Côte.
'J'aurais donné ma peau joliment sans façon
'Pour vous le renvoyer... Moi, ce n'est pas ma faute:
'Ce mal-là n'a pas de raison.

'La fièvre est ici comme Mars en carême.
'Au cimetièrre on va toucher sa ration.
'Le zouave a nommé ça – Parisien quand-même –
'Le jardin d'acclimatation.'

'Consolez-vous. Le monde y crève comme mouches
'...J'ai trouvé dans son sac des souvenirs de coeur:
'Un portrait de fille, et deux petites babouches,
'Et: marqué – Cadeau pour ma soeur. –

'Il fait dire à maman: qu'il a fait sa prière.
'Au père: qu'il serait mieux mort dans un combat.
'Deux anges étaient là sur son heure dernière:
'Un matelot, un vieux soldat.'

Uit: Gens de Mer
Tristan Corbière
1845-1875

Rudolf Escher: citaten en ideeën

cursorieve teksten zijn ontleend aan Eschers publikaties dan wel genoteerd tijdens of na gesprekken.

De twee concerten met kamermuziek lagen al in het verschiep, lang voordat de componist kon vermoeden dat zijn einde nabij was. 1979, maart (?): *Ik heb juist een opdracht gekregen voor een saxofoonconcert, voor Ed Bogaard. Ik heb er zin in.* Hij was bijzonder begaan met muziek, niet alleen zijn muziek, en aan compositie en uitvoering stelde hij de hoogste eisen. Toen hij bij de opzet van deze programma's werd betrokken, suggereerde hij vele werken en uitvoerenden. *Arcana zou ik zo graag eens van Theo Bruins willen horen. Ik weet niet waarom hij het nooit gespeeld heeft.* In zijn enthousiasme stond hem een groot retrospectief voor ogen, maar hij toonde alle begrip toen bleek dat het niet meer dan een klein overzicht zou kunnen worden. Twee concerten met tien stukken, dat is de helft van zijn suggesties. Bovendien ontbreken de drie belangrijkste stukken, omdat het ondoenlijk bleek de ensembles bijeen te krijgen. Zo moet het aanvankelijk geplande derde concert met **Tombeau de Ravel** (1952), het **Blaaskwintet** (1967) en de **Sinfonia voor tien instrumenten** (1976/77), drie cruciale momenten in zijn werkproces, een wensdroom blijven. Toch blijft ook deze bescheiden terugblik een welgemeend tribuut aan een mens voor wie in leven en kunst kwaliteit boven alles ging, vooral boven kwantiteit. In zijn drang tot uiterste perfectie en gedreven door uiterste zelfkritiek – *er wordt al zoveel rommel gepubliceerd waarmee mensen elkaar lastigvallen* –, trok hij veel van zijn composities uit de roulatie terug, zodra ze niet of niet meer aan zijn eigen criteria konden beantwoorden. Sommige hoopte hij nog eens te bezien, andere vernietigde hij. Hij liet 38 werken na: *Ik maak me soms zorgen, dat ik maar zo weinig gecomponeerd heb.* De bescheiden omvang wordt geheel gecompenseerd door de kwaliteit, zoals bij Webern, bij Rimbaud, bij Barnes, bij Gerhardt.

De programma's respecteren de chronologie van zijn werk, niet omwille van het historisch perspectief, maar omwille van de muzikale samenhang. Het eerste concert stelt de vroege werken van vóór en tijdens de oorlog aan de orde, het tweede de werken uit de middenperiode en de laatste jaren.

Tonaal melos. *Melos wordt bepaald door zijn 'Gestalt'.* Hij hanteerde drieklanken en chromatiek als essentiële elementen. Rond 1970 besloot hij te proberen, *wat zuiniger met chromatiek te zijn.* Hij ging altijd zijn eigen weg, onbeïnvloed door modieuze stromingen. *Ik heb me altijd zo helder en eenvoudig mogelijk proberen uit te drukken, omdat ik begreep dat het altijd nog eenvoudiger kon.* Eenvoud is de beste muziek. Wat is er welbeschouwd eenvoudiger dan zijn **Eerste sonate (voor piano)**, de **Corbière liederen** en de **Sonate voor twee fluiten**?

Contrapunt. *Contrapunt zit me in het bloed*, zei hij, als betrof het een geheim van zijn respectabel vakmanschap. Eschers muziek is melodie en contrapunt. Ze heeft geen uitleg nodig, vooropgesteld dat we willen luisteren. Ze vraagt grote aandacht. Escher de mens heeft veel woorden nodig om tot zijn recht te komen. Zijn veelzijdigheid laat zich nauwelijks samenvatten. Het kleine muzikale oeuvre ontwikkelde zich gedurende 45 jaar uit een enorm brede en steeds diepgaander eruditie. Hij was permanent in ontwikkeling. *Ik zal nooit meer iets maken, waarin een bepaalde passage letterlijk wordt herhaald.* Zijn muziek domineert zijn werk, maar is daar overigens slechts een klein onderdeel van. Hij was thuis in literatuur, beeldende kunst, architectuur, wetenschap, natuur. Zijn

kunst gold het leven: *Ik vind het leven belangrijker dan de kunst.* Zijn kunst beantwoordde aan een oeroude opgave: de imitatie van de natuur in haar manier van werken.

Geloof je, dat er onbeperkt betere en nieuwere dingen gemaakt kunnen worden? Ik geloof dat niet. Ik geloof, dat het steeds moeilijker zal worden om iets origineels te maken. We kunnen niet doorgaan op de huidige manier. We beleven een tijd, we beleven een situatie die zich in de geschiedenis van de kunst nog niet eerder heeft voorgedaan. Tot nu toe was het mogelijk met het bestaande materiaal nieuwe combinaties te maken; ze waren altijd anders dan de voorgaande. Niemand maakte zich zorgen dat de materie om mededelingen te doen uitgeput zou raken. Maar die onschuld zijn we kwijt. We hebben een eindpunt bereikt, een nieuwe situatie. Historisch een nieuwe toestand.

Op de vraag hoe hij zichzelf aan een onbekende zou voorstellen, antwoordde hij: *Ik ben altijd bijzonder schuw om in de maatschappij te vertellen, dat ik componist ben, dat je dan voor halve gare wordt aangezien. Een componist is zoiets vaags.* Hij wist wel beter, hij kende zijn afkomst: *We moeten ons erop voorbereiden dat we nog lang zullen lijden aan de uitwassen van de romantiek.*

Componeren is handwerk, een ambacht. Denk aan het neerschrijven van al die ontelbare noten. Wat is het antwoord van de twintigste eeuwse technologie op zulk middeleeuws handwerk? *De technologie zal de kunst zeker nieuwe wegen wijzen. En dan bedoel ik niet de elektronische muziek. We weten nu wel, dat dat oude wijn in nieuwe zakken is. En nog niet eens dat. Maar ik ben er zeker van, dat de filosofie achter de technologie de kunstenaars zal beïnvloeden, zo gauw ze de romantiek van zich hebben kunnen afschudden.*

Componeren is structuren maken en klank selecteren. Componeren is nog veel meer. Weinigen hebben zich zo exact rekenschap gegeven van de wetten van het gehoor als juist Escher. Zijn oren zeiden hem, dat de muziek met de atonaliteit op de verkeerde weg is. Hij ging op zoek naar het waarom. Samen met de audiefysioloog professor de Boer analyseerde hij de eigenschappen van het gehoorsorgaan, het orgaan van Corti. Hij stelde wetenschappelijk vast, dat ons gehoor selectief is, gebouwd om de samenhang te kunnen waarnemen van een beperkt aantal gedifferentieerde klanken. *Atonaliteit, zoals het door Schönberg en zijn navolgers wordt toegepast, levert samenklanken en structuren op, die ons gehoor niet meer kan volgen. We kunnen er geen betekenis meer aan hechten. Atonaliteit is een negatief, destructief compositie-principe. De hele serialiteit heeft geleid tot een totale ruis-conceptie. Daar ligt de fout. Het is een denkfout.* Hij heeft nooit atonaal gecomponeerd, omdat hij nooit antonaal heeft kunnen denken.

Zijn zelfkritiek werd aangenaam verrast, toen hij tijdens zijn laatste ziekte onverwacht met de **Violsonate** geconfronteerd werd. Toen hij in 1977 zijn definitieve werkljst opmaakte, vermeldde hij het als een van de werken die hij vernietigd had. Ook op de herziene definitieve lijst van 1979 kwam het nog niet voor. Dank zij Reinbert de Leeuw, die zo zorgvuldig bleek te zijn om eenmaal verworven manuscripten te bewaren, kwam het kort geleden boven water. Else Krieg en Stanley Hoogland speelden het vrijwel onvoorbereid voor. *Ik vond het een goed stuk. Ik hoorde er al zoveel elementen van mijn latere muziek in opduiken.* Hij bracht vanzelfsprekend enige retouches aan en gaf het zijn plaats terug in de lijst.

De creativiteit van de wetenschap. In toenemende mate werd zijn muziek beïnvloed door de neerslag van zijn onderzoekingen. Maar het melos bleef de baas. *Ik heb veel neiging tot melodie.* Wetenschap

vermocht zijn creativiteit niet te stremmen, hoewel het daar soms de schijn van had; ze leidde het in zekere banen. *Ik wil weten wat er aan de hand is. Ik heb behoefte om te begrijpen hoe iets gemaakt is.* Hij gaf er de voorkeur aan, zichzelf voor een moeilijke opgave te stellen.

Het **Klarinettrio** is ruimschoots op tijd voltooid, maar hij heeft het niet meer geheel kunnen horen. Zijn nimmer aflatend perfectionisme had zonder twijfel tot verfijningen geleid. *Verfijningen tasten de eenvoud immers niet aan.* Het Phemios Trio heeft hem nog een paar gedeeltes kunnen laten horen, maar het stuk klinkt vanavond pas voor het eerst. Eschers klankalchemie in de behandeling van klarinet en altviool heeft hun enige hoofdbrekens gekost. Het zou de componist zorgen gebaard hebben, dat ze die zonder zijn hulp moesten oplossen.

Ik voel de behoefte om anders dan anderen te zijn. Met al zijn ups en downs heeft me dat nu meer dan 40 jaar beziggehouden. Het is duidelijk dat er meer dan een persoon in hem huisde. Hij was een vat vol tegenstrijdigheden.

Zijn **Eerste sonate (voor piano)** schreef hij in 1935 als leerling van Willem Pijper, nochtans is Pijpers invloed niet hoorbaar. Eenvoud overheerst: drieklanken en tweestemmig contrapunt. Melodie en tegenmelodie. *Een melodie is een patroon van opeenvolgende noten dat getransporteerd kan worden zonder zijn identiteit te verliezen.* De drieligheid speelt in al zijn muziek een grote rol, omdat het in het groot de afspiegeling kan doen zijn van het principe dat een bouwwijze tot in de kleinste onderdelen beheerst, en dat zich, vereenvoudigd, laat uitdrukken in de repeterende reeks: *ontspanning - spanning - ontspanning etcetera.*

Het lot en in zekere zin de doem van de Westerse muziek is de harmonie. In de toekomst gaat het om het aandeel van de harmonie in de muziek. Daar draait alles om.

Compositieleerlingen heeft hij bijna niet gehad. *De wereld van het creatieve is in mijn ogen een mythische wereld, die niets te maken heeft met exacte wetenschappen.* Aan de universiteit heeft hij als wetenschappelijk medewerker en docent des te meer met wetenschappelijke leerlingen kunnen werken. 'Kenniss is het werktuig van vandaag en morgen, en de hoop van overmorgen: de educatie zal in de toekomst de grootste industrie van dit werktuig worden, schrijft Arthur J. Loeb. Escher zette musicologen aan het denken over oorsprong en gevolgen van onze muziek. Geen woord besteedde hij aan zijn eigen muziek, zijn eigen eigenzinnige bijdrage aan de ontwikkeling. Zijn ideeën zijn gezond voedsel voor toekomstige componisten. *Elk college werd van a tot z opgeschreven, omdat ik bang was door een gedachte-fading niet verder te kunnen.* Het wachten is op de uitgave van deze honderden pagina's tekst. Zijn precisie wachtte te lang op een kans om zijn gedachten zo helder mogelijk te formuleren.

De laatste jaren van zijn wetenschappelijke carrière componeerde hij intensief. Maar de tijd en de energie ontbraken hem, zodat hij genoegen moest nemen met een geringe oogst. Terwijl Nederland met zijn totaal verknoeid muziekleven in de jaren voor de oorlog overspoeld wordt met Duitse cultuur, neemt Escher in 1938 publiekelijk stelling. In een schitterend essay verdedigt hij Toscanini's uitvoering van La Mer van Debussy. Hij spreekt van *volmaakt* en herleidt dat tot de aan wetenschap grenzende zakelijke aanpak van zowel Toscanini als Debussy. Wat is die perfectie, die de

motor van zijn leven lijkt te zijn? Wie zakelijk met hem te maken heeft gehad, zal beamen, dat deze drang naar het volmaakte als een constant element in zijn leven niet alleen hemzelf maar ook vele anderen *aan de rand van de wanhoop* heeft gebracht. *De 'wonderen' van een muziek zullen nooit ofte nimmer 'geopenbaard' worden, wanneer dit niet geschieden kan langs de natuurlijke weg: klinken en luisteren. Goed klinken en goed luisteren. Het tweede is al bij voorbaat een onmogelijkheid, wanneer het eerste niet wordt vervuld.* De kwaliteit van de klank is afhankelijk van de kwaliteit van de uitvoerende kunstenaars. *Toscanini.*

Vrijwel de hele oplage van dit bibliotheek boekje – ook in dit opzicht heerst de perfectie; de typografische verzorging vertrouwde hij toe aan zijn vrouw, Beatrijs Escher-Jongert – werd tijdens de oorlog vernietigd, zoals trouwens zijn hele bibliotheek met alle manuscripten van zijn vroegste werken vernietigd werden bij het bombardement van Rotterdam. In het enige exemplaar van **Toscanini en Debussy** dat hij nog had, bewaarde hij een bespreking van S.V. (Simon Vestdijk): 'Van Rudolf Escher, die reeds als dichter de aandacht trok, mag men ook op musicologisch en kunstfilosofisch gebied nog zeer veel goeds verwachten.'

Stilte is voor mij het begin en het eind van alles. Welke gevolgen heeft zulk een uitspraak voor een componist? *Stilte is niet het tegendeel van geluid, maar is als de nul tussen plus en min.* Wat is dan het tegendeel van geluid, als zoiets bestaat? *Muziek ligt in het verlengde van taal.* Het geheim van zijn vocale muziek rust in de versmelting van muziek- en woordmelos. De **Trois poèmes de Tristan Corbière** en de **Lettre du Mexique**. Ook in de kunst werd hij aangetrokken tot de dichters en componisten van de natuur.

Corbière, Slauerhof, Debussy. *Debussy: waarmee ik verwantschap heb, is z'n losse, volkomen vrije hanteren van de chromatiek, zonder de tonaliteit geweld aan te doen. En verder met z'n natuurgevoel.*

De literatuur kende hij tot in de uithoeken. Zijn bibliotheek van ruim 3000 banden is een uniek document: hij las elk boek en voorzag het van veelal gedateerde annotaties. Het geestelijk dagboek van een erudiet. Hij bewonderde Franz Kafka, Thomas Mann en Theodor Fontane. Al heel vroeg vertaalde hij Georg Trakl, de dichter die ook Webern een tijdlang fascineerde. Zijn voorkeur ging uit naar Joseph Conrad, Walt Whitman, Henri David Thoreau, Gilbert White en W. H. Auden. Naar Slauerhof en Ida Gerhardt. Hij maakte een begin aan een groot muziekwerk, **Univers de Rimbaud**. En zelf koos hij een gedicht van Thomas Hardy als opschrift boven zijn doodsbericht: **'Proud songsters'** / The trushes sing as the sun is going, / And the finches whistle in ones and pairs, / And as it gets dark loud nightingales / In bushes / Pipe, as they can when April wears, / As if all Times were theirs. // These are brand-new birds of twelve-month's growing, / Which a year ago, or less than twain, / No finches were, nor nightingales, / Nor trushes, / But only particles of grain, / And earth, and air, and rain.

Op muziek rust de doem der tijdelijkheid.

Frans van Rossum

Lees de **HOLLAND FESTIVAL**-krant: **Achtergronden en hoogtepunten uit het programma plus achttien pagina's interviews.**

Verkrijgbaar in de theaters en concertzalen voor f 1,-.

In samenwerking met **NRC** **HANDELSBLAD**
